

RAQAMLI TA'LIM MUHITIDA BO'LAJAK ONA TILI O'QITUVCHILARINING NUTQIY-LINGVISTIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

TAFU "O'zbek tili va adabiyoti" kafedrası o'qituvchisi Altibayeva M.K.

Annotatsiya. Ushbu maqolada raqamli ta'lim muhitining pedagogik imkoniyatlari asosida bo'lajak ona tili o'qituvchilarining nutqiy-lingvistik kompetensiyasini rivojlantirish masalalari tahlil qilingan. Shuningdek, zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish orqali talabalarning og'zaki va yozma nutqini rivojlantirish metodlari yoritilgan. Tadqiqot natijasida raqamli ta'lim vositalari nutqiy faoliyatni rivojlantirishda samarali pedagogik muhit yaratishi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: raqamli ta'lim muhiti, lingvistik kompetensiya, nutqiy kompetensiya, kommunikativ faoliyat, pedagogik texnologiyalar, elektron ta'lim.

Аннотация. В данной статье проанализированы вопросы развития речеволингвистической компетенции будущих учителей родного языка на основе педагогических возможностей цифровой образовательной среды. Также освещены методы развития устной и письменной речи студентов посредством использования современных информационных технологий. В результате исследования обосновано, что средства цифрового образования создают эффективную педагогическую среду для развития речевой деятельности.

Ключевые слова: цифровая образовательная среда, языковая компетенция, речевая компетенция, коммуникативная деятельность, педагогические технологии, электронное обучение.

Abstract. This article analyzes the issues of developing the speech-linguistic competence of future native language teachers based on the pedagogical opportunities of the digital learning environment. It also highlights methods for developing students' oral and written speech through the use of modern information technologies. The study substantiates that digital educational tools create an effective pedagogical environment for the development of speech activity.

Keywords: digital educational environment, linguistic competence, speech competence, communicative activity, pedagogical technologies, e-learning.

XXI asr ta'lim tizimida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi pedagogik jarayonni yangi bosqichga olib chiqmoqda. Ayniqsa, oliy ta'lim tizimida raqamli texnologiyalarni qo'llash bo'lajak mutaxassislarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bugungi kunda ona tili o'qituvchilarini tayyorlash jarayonida ularning nutqiy faoliyatini rivojlantirish, til birliklaridan samarali foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish hamda kommunikativ madaniyatini yuksaltirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Chunki o'qituvchining nutqi pedagogik jarayonning asosiy vositasi bo'lib, u o'quvchilarning til madaniyatiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli bo'lajak ona tili o'qituvchilarining nutqiy-lingvistik kompetensiyasini rivojlantirishda raqamli ta'lim muhitining imkoniyatlarini o'rganish dolzarb ilmiy muammolardan biridir. Pedagogika va lingvodidaktika fanida kompetensiya tushunchasi shaxsning muayyan faoliyatni samarali amalga oshirish qobiliyati sifatida talqin etiladi. Tilshunoslikda esa lingvistik kompetensiya til tizimini bilish va undan foydalanish imkoniyatlarini ifodalaydi. Amerikalik tilshunos Noam Chomsky lingvistik kompetensiyani til egasining til tizimi haqidagi ichki bilimlari majmuasi sifatida izohlaydi. Keyinchalik bu tushuncha kommunikativ yondashuv asosida kengaytirilib, nutqiy faoliyat bilan

bog'liq holda talqin qilina boshladi. Bo'lajak ona tili o'qituvchilarining nutqiy-lingvistik kompetensiyasi quyidagi tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi:

- fonetik bilim va talaffuz madaniyati
- leksik boylik va so'zlardan to'g'ri foydalanish
- grammatik me'yorlarga rioya qilish
- uslubiy vositalardan maqsadga muvofiq foydalanish
- kommunikativ vaziyatga mos nutq qurish

Mazkur komponentlar o'zaro uzviy bog'liq holda o'qituvchining nutqiy faoliyatini belgilaydi. Raqamli ta'lim muhitida lingvistik topshiriqlarni to'g'ri loyihalash nutqiy kompetensiyani rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Bunday topshiriqlar talabalarning nazariy bilimlarini amaliy faoliyat bilan bog'lashga xizmat qiladi. Masalan, quyidagi topshiriqlar samarali hisoblanadi:

1. Elektron matnni stilistik tahlil qilish. Talabalarga elektron matn taqdim etilib, undagi uslubiy vositalar aniqlanadi. Bu topshiriq talabalarning lingvistik tafakkurini rivojlantiradi.

2. Onlayn forumlarda muhokama. Talabalar muayyan til hodisasi bo'yicha onlayn forumda o'z fikrlarini bildiradilar. Bu jarayon muloqot ko'nikmalarini rivojlantiradi.

3. Matnni qayta ishlash topshirig'i. Talabalarga berilgan matnni qisqartirish, kengaytirish yoki boshqa uslubda qayta yozish topshiriladi.

4. Nutqiy vaziyat yaratish. Talabalar ma'lum kommunikativ vaziyat asosida nutq tuzishlari talab etiladi. Bo'lajak ona tili o'qituvchilarining nutqiy-lingvistik kompetensiyasini rivojlantirish samaradorligi ko'p jihatdan ta'lim jarayonining to'g'ri tashkil etilishiga bog'liq. Ayniqsa, raqamli ta'lim muhitida o'qitish jarayonini tashkil etishda bir qator pedagogik shartlarga amal qilish muhim hisoblanadi.

Birinchidan, ta'lim jarayonida interaktivlikni ta'minlash zarur. Raqamli texnologiyalar yordamida tashkil etilgan mashg'ulotlar talabalarni faol o'quv jarayoniga jalb qiladi. Bu esa ularning nutqiy faolligini oshirishga xizmat qiladi.

Ikkinchidan, o'quv materiallarini multimediya vositalari orqali taqdim etish muhimdir. Audio, video va grafik materiallardan foydalanish talabalarning nutqiy idrokini rivojlantiradi hamda til birliklarini chuqurroq o'zlashtirish imkonini beradi.

Uchinchidan, talabalarning mustaqil ishlash faoliyatini qo'llab-quvvatlash zarur. Raqamli ta'lim muhitida talabalar turli elektron resurslardan foydalanib, mustaqil ravishda bilimlarini boyitishlari mumkin. Bu jarayon ularning nutqiy va lingvistik kompetensiyasini rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi.

To'rtinchidan, ta'lim jarayonida refleksiya jarayonini tashkil etish ham muhimdir. Talabalar bajarilgan topshiriqlar yuzasidan o'z fikrlarini tahlil qilishi va baholashi nutqiy faoliyatni yanada takomillashtirishga yordam beradi. Raqamli ta'lim muhiti axborot texnologiyalariga asoslangan pedagogik makon bo'lib, u o'qitish jarayonini samarali tashkil etishga xizmat qiladi. Bu muhitda ta'lim resurslari elektron shaklda taqdim etilib, interaktiv muloqot imkoniyatlari kengayadi. Raqamli ta'lim muhitining asosiy didaktik imkoniyatlari quyidagilardan iborat: o'quv materiallarini multimediya shaklida taqdim etish, talabalarning mustaqil o'qish faoliyatini tashkil etish, masofaviy ta'limni amalga oshirish, interaktiv muloqot jarayonini yaratish, bilimlarni tezkor nazorat qilish. Mazkur imkoniyatlar ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi hamda talabalarning nutqiy faoliyatini rivojlantirish uchun qulay sharoit yaratadi. O'qituvchining nutq madaniyati uning pedagogik faoliyatining muhim ko'rsatkichlaridan biri hisoblanadi. Ona tili o'qituvchisi o'z nutqi orqali nafaqat bilim beradi, balki o'quvchilarga nutqiy namuna ham

ko'rsatadi. Nutq madaniyatini shakllantirish quyidagi jihatlarni o'z ichiga oladi: adabiy til me'yorlariga rioya qilish, aniq va ravon nutq qurish, mantiqiy izchillikni saqlash, til birliklaridan o'rinli foydalanish, nutqning ifodaviyligini ta'minlash. Raqamli ta'lim muhitida nutq madaniyatini rivojlantirish uchun turli audio va video materiallardan foydalanish mumkin. Masalan, mashhur notiqnlarning nutqlarini tahlil qilish yoki talabalarning nutqini videoga yozib, uni muhokama qilish samarali metodlardan hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar yordamida tashkil etilgan ta'lim jarayoni talabalarni faol o'quv subyektiga aylantiradi. Bunday sharoitda ular faqat tayyor bilimlarni o'zlashtirib qolmay, balki mustaqil ravishda axborot izlash, tahlil qilish va xulosa chiqarish ko'nikmalarini ham rivojlantiradi.

Nutqiy kompetensiyani rivojlantirishda quyidagi raqamli vositalar muhim ahamiyatga ega:

Multimedia resurslari. Audio va video materiallardan foydalanish talabalarning nutqiy idrokini rivojlantiradi. Masalan, nutq madaniyati bo'yicha videodarslar yoki audio matnlar talaffuzni o'rganishda samarali vosita hisoblanadi.

Elektron ta'lim platformalari. Elektron platformalar talabalarning yozma nutqini rivojlantirish uchun qulay imkoniyat yaratadi. Bunday platformalarda talabalar esse yozish, matn tahlili yoki muhokama ishlari bilan shug'ullanishlari mumkin.

Onlayn muloqot vositalari. Videokonferensiya va onlayn forumlar talabalarning og'zaki nutqini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Bu jarayonda talabalar o'z fikrlarini asoslash, bahs-munozara olib borish hamda muloqot madaniyatini rivojlantirish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Bo'lajak ona tili o'qituvchilarining nutqiy-lingvistik kompetensiyasini rivojlantirish quyidagi metodik bosqichlar asosida amalga oshiriladi:

Diagnostika bosqichi. Dastlab talabalarning nutqiy darajasi aniqlanadi. Bu jarayonda testlar, yozma ishlar hamda og'zaki suhbatlar orqali ularning nutqiy tayyorgarligi baholanadi.

Rivojlantirish bosqichi. Mazkur bosqichda interaktiv metodlar yordamida nutqiy faoliyat rivojlantiriladi. Jumladan: muammoli vaziyatlar yaratish, bahs-munozara metodlari, guruhli muhokamalar, ijodiy yozma topshiriqlar. Bu metodlar talabalarning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi.

Mustahkamlash bosqichi. So'nggi bosqichda talabalar mustaqil ijodiy ishlar bajaradilar. Masalan: maqola yozish, nutq tayyorlash, matn tahlil qilish. Mazkur topshiriqlar talabalarning lingvistik bilimlarini amaliy faoliyatda qo'llash imkonini beradi.

Raqamli ta'lim muhitida nutqiy kompetensiyani rivojlantirish uchun quyidagi topshiriqlardan foydalanish mumkin:

1. Matn tahlili. Talabalar elektron matn bilan ishlash orqali undagi til birliklari va uslubiy vositalarni aniqlaydilar.

2. Onlayn esse yozish. Berilgan mavzu asosida talabalardan mustaqil esse yozish talab etiladi.

3. Video nutq tayyorlash. Talabalar ma'lum mavzu bo'yicha qisqa nutq tayyorlab, uni video shaklida taqdim etadilar.

4. Interaktiv bahslar. Talabalar onlayn muhokama orqali o'z fikrlarini asoslaydilar.

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish ta'lim jarayonini interaktiv, samarali va ijodiy tashkil etishga xizmat qiladi. Raqamli ta'lim vositalari orqali tashkil etilgan mashg'ulotlar talabalarning nutqiy faolligini oshirib, ularning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Shu bois pedagog kadrlar tayyorlash jarayonida raqamli texnologiyalarni keng qo'llash nutqiy kompetensiyani shakllantirishning muhim shartlaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 
1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. Raqamli O‘zbekiston – 2030 strategiyasi. Toshkent, 2020.
 2. Ishmuhamedov R. Ta’limda innovatsion texnologiyalar. Toshkent, 2020.
 3. Yo‘ldoshev J., Usmonov S. Pedagogik texnologiyalar asoslari. Toshkent: O‘qituvchi, 2017.
 4. Safarova R. Lingvodidaktika asoslari. Toshkent, 2019.
 5. Mahmudov N., Nurmonov A. O‘zbek tilining nazariy grammatikasi. Toshkent, 2018.
 6. Avliyakov N. Pedagogik texnologiyalar. Toshkent: Fan, 2019.
 7. Chomsky N. Aspects of the Theory of Syntax. Cambridge: MIT Press, 1965.
 8. Hymes D. Communicative Competence. New York, 1972.